

Torsdag med THORS

3.5.79

SAMBO som term för parterna i "ett äktenskapsliknande förhållande" får grönt ljus av prof. Thors i dagens språktext. Det finns inte någon större risk för förväxling med den "sambo" som uttalas med kort o, påpekar han.

En skogsexpert i Österbotten har haft vänligheten att skicka xeroxkopior av två ställen i doktorsavhandlingar från 1700-talet som författats vid Åbo Akademi. De är bägge skrivna av österbottniska studenter, den ena 1747 av Eric Juvelius, den andra 1777 av H. H. Aspegren. I bägge förekommer ordet **lämna** i en betydelse "förbli", vilken någon gång har behandlats i denna spalt. Den är nämligen vanlig i nutidens österbottniska dialekter och kan nästan sägas tillhöra den österbottniska varianten av riksspråket; i vår har jag sett **lämna** "förbli" i många österbottniska studentuppsatser.

Juvelius skriver "lämna (dvs. "bli kvar") topparne af flera furor at bortrutnas och skämma marken", Aspegren åter "låta Åkern lemna osådd". Insändaren vill veta, om denna användning av **lämna** förekom allmännare under 1700-talet eller om de båda avhandlingsförfattarna var påverkade av sin hembygds språk — Juvelius var från Nykarleby, Aspegren från Pedersöre.

I fornsvenskan och ännu i 1600-talets svenska riksspråk förekom **lämna** i betydelsen "bli kvar, förbli". För **lämna** i nutida betydelse (finskans **jättää**) brukades ordet **leva** (jämför engelskans **leave**), som vi ännu har ett minne efter, nämligen i **kvarlevor**. Efter 1600-talet finns det bara enstaka exempel på det gamla bruket av **lämna** "förbli" i riksspråket.

Dock fanns detta i bibelöversättningarna från 1541 och 1703, och man kan därför tänka sig att det inte föreföll de akademiska fäderna i Åbo på 1700-talet alltför främmande; Juvelius avhandling lades för övrigt fram för österbottningen professor C. F. Mennander, som nog bör ha känt sin hembygds språkbruk. Jag tror emellertid att de båda

avhandlingsförfattarna var påverkade av sin hemtraks språkbruk.

Jag tackar insändaren, österbottnings liksom jag, för de intressanta exemplen.

Till helt nutida förhållanden anknyter dagens andra fråga: "Vad skall man kalla ett förhållande där två personer lever ihop utan att formellt vara gifta?"

Frågan har dryftats av nordiska juridiska experter, men än så länge har man inte nått något resultat. På finska kallas förhållandet **avoliitto**. På svenska brukar man ju tala om att par "lever ihop", de har som det brukar heta "ett äktenskapsliknande förhållande". Emellertid har ordet **sambo** dykt upp, särskilt i Sverige, som beteckning för en av parterna ("hon är hans sambo"), och det kan rekommenderas, det bör uttalas med långt o (som t.ex. i **borgåbo**), såsom prof. Bertil Molde nyligen påpekat. I praktiken behöver man väl knappast räkna med sammanfall med **sambo** "avkomling av neger och indian" — detta ord har för övrigt kort o.

En frågande har skickat in flera exempel på dåligt språk i annonser. Av dem skall jag i dag ta upp ordet **mulle**. I en annons heter det "mullebog med ben".

Mulle är rimligtvis ett direkt lån från finskans **mulli** "ungtjur" (dialektalt även: kviga). Det verkar förbluffande att se det i svensk text. Det bör heta: **ungnötsbog**; **ungnöt** är en allmänt brukad term i charkuteribranschen.

"Vilket ord skall man använda för det finska **kalvo**, när man avser det genomskinliga ark man skriver på vid användning av overheadprojektor? Har hört ord som **film** och **transparang**."

Transparang är det ord som jag skulle använda för en dylik; **film** leder tanken till något annat. Själva projektorn brukar, förutom "overheadprojektor", kallas **skrivprojektor**.

Carl-Eric Thors

Torsdag med THORS

10.5.79

Från sammetsfarmare till tallkottar spinner prof. Thors träden idag, och däremellan hinner han med det dubbeltydiga adjektivet "styv".

Vill ni fråga om något annat står språkspalten alltid öppen för brev från läsekreten. Dagboken vidarebefordrar dem till prof. Thors.

Särskrivning eller sammanskrivning av ord vållar inte sällan problem. En insändare har funnit några exempel i annonser: **Sammet farmare, Nappa kjolar, Crimple-ne kjolar**.

De citerade fallen skall samtliga sammanskrivas: **nappakjolar, sammetsfarmare** osv. Alla är typiska sammansättningar (de uttalas som sådana), och alla har det gemensamt att förra leden fungerar som en bestämmning till den senare, inte som självständigt ord. Vi kan jämföra de här fallen t.ex. med **vadmalsbyxor, frottéhanddukar, yllehanddukar** — typiska sammansättningar, som knappast någon skriver som två ord.

Till ett par i mitt tycke fula fennicismer i annonser återkommer jag snarast.

En annan frågeställare har fäst sig vid ett uttryck i ett idrottsreferat: **N.N. styv ung skidåkare**. "Hur skall man gardera sig mot att sådana uttryck missförstås?", frågar han, men han säger också: "Den positiva innebörden i meningen torde förstås av de flesta".

Grammatiken hjälper oss inte i det här fallet. Det är sammanhanget som skall leda tankarna i rätt spår. Om det hade stått "styv gammal skidåkare", tror jag att många hade stått

frågande (om inte fortsättningen hade gett klarhet). **Styv** i kombination med **gammal** skulle lätt fattas i betydelsen "stel", men det finns ju gamla skidlöpare som kan betecknas som "styva" i den vardagliga betydelsen "skickliga". Därför måste man undvika tvetydiga formuleringar, alldeles särskilt i skrift.

Ordet **karonka** "fest, hippa" behandlades nyligen i spalten, och jag framhöll att ordet är av ryskt ursprung. Ordet har blivit föremål för uppmärksamhet i tidningen "Åland". Det tycks vara hävd i Mariehamn, att abiturienterna samlas till en **karonka**.

Det märkliga är, att termen **karonka** fått just den innebörden. På fastlandet tycks motsvarande fest, såvitt jag vet, sällan kallas **karonka**, utan "hippa" eller något liknande. En insändare i den åländska tidningen meddelar att **karonka** under hans ungdom brukades i skärgården. Det är ett påfallande exempel på att lånord kan dyka upp i oväntade sammanhang, ungefär som när det ursprungligen franska **estimera** förekommer i våra dialekter, trots att ordet nu är (i det närmaste) försvunnet ur högspåket.

En insändare har meddelat ett klipp ur en tidning, där det talas om att "flitiga X-bor har samlat ihop ca 1000 kg **tallkott**". Formen **kott** förekommer i flera sammanhang i samma artikel.

Det intressanta med formen **kott** synes vara, att det lokalt tycks ha använts i kollektiv betydelse: det gäller i artikeln inte tallkottar styckevis, utan hela mängden. Man kan jämföra formerna **ärter**, som är kollektiv, och **ärtor** som är individualiserande. (Formen **kott** för "kotte" är f.ö. vanlig i våra dialekter).

Carl-Eric Thors